https://doi.org/10.33919/cccnbu.24.1.15

ТАБУИРАНАТА ЛЕКСИКА КАТО ФЕНОМЕН

Ирина Георгиева

Нов български университет

Резюме: Концептът „табу“ е един от базовите в езиковата картина на света, той притежава екзистенциална значимост както за отделната личност, така и за езиковото общество като цяло. Понятието „табу“, по силата на своята противоречивост, остава и днес във фокуса на вниманието на комуникативната лингвистика. И проблемът с дидактизацията на тази тематика при изучаването на чужд език е сложен и подлежи на по-нататъшен анализ. В междукултурната комуникация табуираната лексика заема особено място, тъй като недоразуменията, свързани с нарушаването на табу, са изключително болезнени и осезаеми. Следователно, комуникантите, принадлежащи към различни лингвокултури, трябва да имат предвид, че ако бъдат засегнати негативни етностереотипи, по отношение културата на партньора им, това може да се превърне в пречка за процеса на комуникация помежду им.

Ключови думи: табу, табуирана лексика, руски и български език

TABOO VOCABULARY AS A PHENOMENON

Irina Georgieva

New Bulgarian University

Abstract: The concept of taboo is one of the basic ones in the linguistic picture of the world, it has an existential significance both for an individual and the linguistic society as a whole. The concept of taboo by virtue of its contradiction remains today in the focus of attention of communicative linguistics. And the problem with the didacticization of this subject in the study of a foreign language is complex and subject to further analysis. In intercultural communication, taboo vocabulary occupies a special place, since misunderstandings related to the violation of taboos are extremely painful and tangible. Therefore, communicators belonging to different linguistic cultures should bear in mind that if negative ethnostereotypes regarding their partner's culture are affected, this may become an obstacle to the communication process between them.

Keywords: taboo, taboo vocabulary, Russian and Bulgarian language

Табуизмите са езикови лексикални слоеве, които са „забранени“ по религиозни, морални, мистични съображения или във връзка със запазване на добрия тон в обществото.

Ненормираната лексика, също така известна като табу, представлява думи, които не трябва да бъдат произнасяни, тъй като се считат за неуместни или аморални. Забранената лексика има за цел да направи езика, с който си служим, по-нагледен и графичен, така както го правят метафорите, за да очертаят по-колоритно и емоционално дадена ситуация.

Думата „табу“ произхожда от полинезийския език и означава „забрана“, а табуираната лексика се свързва със забранени действия. Важно е да се отбележи, че табуизмите се определят от всяка една култура. Това означава, че забранените думи и изрази отразяват обичаите и възгледите на хора, принадлежащи към определено общество или култура. А новите думи, които ги заместват, получават названието евфемизми и са още един източник за образуване на синоними в езикознанието. Евфемизъм е наутрална по смисъл и емоционално натоварване дума или израз, чуждица или безсмислено съзвучие, което обикновено се използва в текстове или публични изказвания с цел заместване на други, които се считат за неприлични, неуместни или политически некоректни.

Основни социално-политически и психологически фактори, които в сегашно време определят разпространението на ненормираната лексика, са следните:

1. съвременното общество, в което реално се осъществяват принципите на политическа свобода. От една страна, всички слоеве на обществото получават възможност активно да се изявяват в политическите организации, в пазарните отношения, в обществения живот. От друга страна, тази активност често пъти се проявява във вид на агресивно, грубо, предизвикателно, дори неконтролируемо поведение;

2. свободата на словото става най-ярката политическа реалност в съвременното общество;

3. съвременният глобалистки свят е този, в който няма ясни етнически и културни граници. Развитието на технологиите позволява информацията да прелети за няколко секунди от единия край на Земята на другия. В резултат от заличаване на границите, чрез „смесване“ на езиците се размива културното наследство на нациите. Това директно е свързано с употребата и разпространението на ненормираната лексика;

4. културната дезинтеграция, която означава интензивни процеси, заимстване отвън и внедряване на икономически, политически и културни модели, разрушаване на базови национални ценности.

Табуираната лексика се класифицира в следните категории:

– Сакрални табуизми, например, произнасяне името на Бога в иудаизма;

– Мистични табуизми за назоваването на дивеч, която е обект на лов;
– Лексика, прикриваща неудобство, свързано с естествените нужди на човека и др.
– Нецензурна лексика, сегмент включващ вулгарни, груби и неприлични изрази, често пъти изразяващи спонтанна речева реакция на неочаквана (обикновено неприятна) ситуация.

От втората половина на XX век активно се развиват направления, които изследват процесите на комуникация в социално, психологическо, лингвистично, семиотично и техническо отношение. Създават се редица направления, които се занимават с изучаване практиката на речевото общуване, нейните форми и функции, както и с анализа на условията за нейната ефективност: речевата комуникация, речевите жанрове, междукултурната комуникация, анализа на дискурса.

Една от особеностите на междукултурната комуникация е широкото разпространение на различни социални ограничения и забрани.

Концептът „табу“ е един от базовите в езиковата картина на света, той притежава екзистенциална значимост както за отделната личност, така и за езиковото общество като цяло. Понятието „табу“ по силата на своята противоречивост, остава и днес във фокуса на вниманието на комуникативната лингвистика. И проблемът с дидактизацията на тази тематика при изучаването на чужд език е сложен и подлежи на по-нататъшен анализ.

В междукултурната комуникация табуираната лексика заема особено място, тъй като „недоразуменията, свързани с нарушаването на табу, са изключително болезнени и осезаеми. Следователно, комуникантите, принадлежащи към различни лингвокултури, трябва да имат предвид, че ако бъдат засегнати негативни етностереотипи, по отношение културата на партньора им, това може да се превърне в пречка за процеса на комуникация помежду им.

Сред основните характеристики на табу-лексиката са:

1. Конвенционалност. Според редица учени, подобни забрани в повечето случаи носят социален характер и в този смисъл имат общи черти с културните норми, които от своя страна са свързани с комуникативната дейност на личността, т.е. с общуването.
2. Табу неизбежно е свързано и предполага евфемизация, т.е. потребност от замяна с разрешени думи.
3. Табу са форми на речево поведение, които са дълбоко залегнали в психиката на човека
4. Табуираната тема е динамично, социално зависимо понятие: в условията на вътрешно културна комуникация определени теми могат да престанат да бъдат табу, а други да се табуират.

Можем да говорим за класификация на традиционни теми – табу. Това е възрастовата област, расовата и националната принадлежност, религиозната сфера, физиологичната сфера на човека, външният вид и физическите възможности, темата за смъртта, материалното положение и др.

Изследването е опит за съпоставителен анализ, който се основава на субективна оценка на определени лексикално-семантични групи носители на руския и български език, като се отчита и културния компонент. В настоящата статия са представени резултати от анализа на тематичните табута в руския и български език, в условията на мултикултурализъм, открояване спецификата на отделните изрази и особеностите на функционирането им.

Включването на темата за националната или етническата принадлежност в категорията – табу се обяснява с непрекъснатата борба за равни права на всички категории граждани, която в голяма степен определя социалния живот както в Русия, така и в България през последните десетилетия и желанието да се изключи възможността от всякакви прояви на дискриминация на хора в съвременното общество. Във връзка с това, под влияние на движението за политическа коректност, в двата езика са възникнали и възникват промени в речниковия корпус, означаващи национална или расова принадлежност. Посочването на националност или раса е забранено, защото това може да бъде възприето като класифициране на индивидите в малцинства, което нарушава правата им и ги кара да се чувстват изгнанници.

Тематична лексика – табу

Активната позиция на жената в съвременното общество, борбата срещу мъжката монополия довеждат до това, че посочването на половата принадлежност се счита в редица европейски култури за определен вид дискриминация (например, в немското общество). Там, тази табуираност възниква поради стремежа да се избегне всякакво посочване на половете, за да се демонстрира равноправието им във всички сфери. Дори по време на интервю за работа въпроси, свързани с половата принадлежност, са премахнати от анкетите на работодателите.

В руското и българското общество, засега тази тема не е табуирана до такава степен, но и в двата езика все по-често срещаме модифицирани наименования на професии, основно заимствани от английския език, в които не се съдържа указание за полова принадлежност, такива като: мениджър, мърчандайзър, тютор и др.

По отношение на сексуалната ориентация наблюдаваме амбивалентно отношение. От една страна, във връзка с новия етап на сексуалната революция, свързана с борбата на сексуалните малцинства за техните права, лицата, принадлежащи към тези социални групи, открито

демонстрират своята принадлежност. Затова обсъждането на тази тема се счита за политкоректно. От друга страна, анкетираните изразяват увереност, че в определени ситуации (например при постъпване на работа) този въпрос продължава да бъде забранен и неприемлив и поради това се заобикаля.

Понятието *болест* в продължение на целия период на развитие на човешката цивилизация практически винаги е бил табу. Поради тази причина се избягва прякото назоваване на заболяването и това е свързано със суеверния страх от предизвикване на беда, от привличане на лошото. И болестта се възприема като наказание свише. Тези процеси се наблюдават и днес в рускоезичната комуникация. В сегашно време тази тема е на ръба на детабуизацията. Като цяло в ежедневието, и в двете култури, за болести се говори често и с желание. Изключение правят много тежките заболявания, а също така болести, свързани с половите органи, отделителните органи, храносмилателните органи, както и заболявания, довели до протези и перуки, които се явяват табу. Табуирането присъства в професионалните медицински среди в двете лингвокултури, което е свързано преди всичко с желанието да се запази у болния вярата в пълното му бързо оздравяване.

Повечето рускоезични анкетирани определят темата за смъртта за дискретна, която има частен характер, но за болести и смърт на известни публични личности, както и на познати и приятели се говори свободно. В същото време обсъждането на тази тема по отношение на близки роднини се счита за изключително вътрешно семейно решение. Трябва да отбележим, че концептът *смърт* при различните култури се разглежда като край, завършек на линията на живота, и преминаване в друг, по-добър свят.

Темата *пиянство* се определя като много негативна в повечето лингвокултури. В руското общество пиянството се намира в един общ тематичен списък, заедно с болестта и смъртта, думата „алкохолик“ се приравнява към тежка диагноза. Широко разпространен в масовоинформационния дискурс е хетеростереотипът, че „руснаците са пияници“. Носителят на руската култура възприема това като агресия, затова тази тема се отнася към групата на табуираните в руската лингвокултура.

Към табуираните в българската и руската лингвокултура се отнася темата, свързана с процесите на отделяне, изхвърляне от човешкия организъм на отпадъчни вещества. Обсъждането на тази деликатна тема се счита за неловко и неудобно. Повечето процеси, свързани с физиологията на човека, са табу в рамките на комуникативното общуване: синдрома на газоотделяне, прекомерното изпотяване, диария, запек, менструация, уриниране и др. Те биват заместени със съответните синоними и евфемизми: критични дни/деликатни дни; да се облекчиш и т. н. Най-вероятно табуирането на тази тема е свързано с това, че

определени части от човешкото тяло и функциите, които те изпълняват, са част от нашето собствено „Аз“, явявайки се сакрална област от човешките знания. Въпреки всеобщата грамотност, отсъствието на условности и разкрепостеност на нашите общества, древната, често пъти неосъзната, забрана в езиковото ни съзнание за области, свързани с човешкото тяло, остава в сила.

Табуирано в публичния дискурс в руския и българския език е назоваването на **физическите, умствените и психическите отклонения**, с цел да не се привлича внимание, да не се причинява болка, да не бъдат наранявани хора, които имат подобни проблеми.

Табу присъства в **политическите дискусии** в България и Русия. В политическия дискурс, както и при всички видове институционални дискурси, е задължително съзнателното нормиране на езика в съответствие с идеите за политкоректност. Политическата коректност определя нормите на лингвистично поведение, превръщайки се в общ вектор на политическия дискурс в съвременното общество. В международното общуване е прието да се обсъждат основно тъй наречените салонни теми, които добре се възприемат от обществеността. Но има някои въпроси, за които по време на публичните дискусии не е прието да се говори: например в Европа това са изказванията за политиката на Европейския Съюз и монетарната политика; за имиграционната политика, за малцинствата, в Русия за репресивните действия на властите и др. Това са държавни и военни тайни, в българската и руската лингвокултури, дейността на някои органи на властта и т. н. Поради тези табуирани теми се обсъждат само отделните им нюанси, тъй като за критични забележки относно политиката на Евросъюза могат да ти сложат етикет на „анти европеец“, за обсъждане правата на сексуалните малцинства – „томофоб“, за критика по отношение на политиката за приемане на имигранти в Европа – неодобрение и накърняване на репутацията ти т. н. Безспорно, въпросът за **интеграцията на имигрантите** е в центъра на вниманието на табуираната тематика.

Като основен приоритет в съзнанието на съвременното европейско общество е устойчивото апелиране (внимание) към понятието „младост“, с което понятие се унифицира цялата социална сфера: мода, музика, стил на общуване, поведение. Потенциалните възможности, позитивното поведение се съотнасят единствено с това понятие. Затова една от новите табуирани теми е темата „**възраст**“, която в съвременното общество е породена от неприемането на признаците на стареене. Възрастта е една от малкото непреодолими бариери, но обществото създава понятията „подмладяващ“, „младеещ“. Това особено отчетливо се наблюдава в руското общество, където обективен признак за принадлежност към определена възраст е използването на бащино име. Дори човек да направи опит визуално да принадлежи към „модерната възрастова категория“, езиковото съзнание на руснака свърз-

ва използването на бащино име с определена възраст и болезнено влияе върху самооценката на по-възрастното поколение. Това явление не се наблюдава в българската лингвокултура, в която дори учтивата форма „Вие“ не е свързана задължително с възрастта.

Темата за **сексуалните отношения** е свързана с новия етап на сексуалната революция и борбата на сексуалните малцинства, за своите права се обсъжда в съвременното общество с по-голямо желание днес, отколкото по-рано и в двете култури. Лица, принадлежащи към гореподчертаните групи, открито заявяват за своята принадлежност, затова е прието да се счита, че тази лексика (хомосексуалист, трансексуалист и др.) са напълно политически коректни в съвременното общество. Табуирани остават темите относно кръвосмешението, сексуалния тормоз, педофилията и проституцията.

Ще се спрем на темата за насилие в двете култури. До неотдавна тази тема не беше табу в руското общество. Историческият характер на развитието на руската култура предполага физически наказания, като неделима част от възпитанието и взаимоотношенията в семейството. Тези норми на поведение можем да срещнем в древния руски сборник „Домострой“, където много подробно са описани ситуациите, в които се допуска и дори се налага употребата на физическо наказание по отношение на съпруга, слуги и деца.

В началото на XXI век за жестоко отношение към деца и насилие в семейството се заговори като за една от табуираните теми, но в същото време темата за грубото отношение към възрастни хора и до момента не се явява тема-табу. По отношение на този въпрос в българската лингвокултура срещаме сходна ситуация, макар и не в такива размери и крайности.

Една от горещите табуирани теми в речевата комуникация – това е въпросът за работната заплата. Обсъждането на тази тема не е прието в руската лингвокултура (счита се за неприлично коментирането на размера на възнаграждението и изобщо разговорите за пари) както при общуване с близки хора, така и в професионална среда (97%). Обсъждането на финансовото положение се отнася към темите табу и в българската лингвокултура, но в по-малка степен, особено сред близки познати и роднини. До тази тема се доближава и темата за социалния статут, която е табу и в двете лингвокултури. В лексикалната система на българския и руския език се оформя практика на назоваване на професионалния статут, без да се подчертават социалноролевите признаци (началник, подчинен).

За всеки исторически отрязък от време, за всяка една култура има някои забранени теми и думи. Табуизмите се видоизменят, отговаряйки на социалните промени, или напротив, се оказват изключително устойчиви. Трябва да отбележим, че табуираната лексика е доста продуктивна в съвременния руски и български език. Тя има широко приложение,

тъй като активно се използва както в междуличностната комуникация (битовите табуизми), така и в различните социални сфери (социалните табуизми).

Тези „забранени“ думи и изрази са характерни за носителите на различни езици и култури. Те са следствие от социалните забрани и ограничения при обсъждането на едни или други теми. Поради това при съвременните табуизми се наблюдава приемственост с табуизмите от предишни епохи.

Изучаването на феномена „табу“, като елемент от модела на поведението на човека в обществото, позволява да се открият т. нар. „проблемни“ сфери, да се диагностицира духовното състоянието на езиковото общество. А това езиково общество е една от основните съставни части на културната компетентност, която предполага умението да разпознаваш ценностите, признаците на психологическа и социална идентичност, характерни за всяка една култура.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Анисимова, Е., 1987. Нормативность речи в аспекте коммуникативной лингвистики. // Вопросы системной организации речи. М.: Изд-во Моск. Ун-та, с. 3–9.

Афанасьев А., 2008. Славянская мифология. Поэтические воззрения славян на природу. М.: Эксмо: Митгард, 15–20.

Кашкин В., Смоленцева Е., 2005. Этностереотипы и табуированные темы в межкультурной коммуникации //„Культурные табу и их влияние на результат коммуникации“. Воронеж: ВГУ, 246–252.

Леонтович О., 2003. Россия и США: ВВедение в межкультурную коммуникацию. Волгоград: Перемена, 387–388.

Мансурова В., 2006. Журналистская картина мира как фактор социальной детерминации. Барнаул: Изд-во Алтайск. гос. Ун-та, 236–237.

Орлов Г., 1991. Современная английская разговорная речь. М.: Высшая школа, 240–241.

Соковнин В., 1973. О природе человеческого общения (опыт философского анализа). Фрунзе: Мектеп, 234–236.

Хаджикотева М., 2011. Обобщените метафори и преподаването им в часовете по чужд език. Сб. „Език, литература, многоезичие“, Изд-во на НБУ, 370–376.